

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Проаналізовано процес детінізації економіки України. Розкрито поняття глобалізації. Досліджено позитивний і негативний вплив глобалізації на процеси детінізації.

A process of dishadowing the economy of Ukraine is analyzed. The concept of globalization is revealed. Positive and negative effects of globalization on the deshadowing processes are examined.

Існує безліч підходів до визначення поняття тіньової економіки. На нашу думку, різниця визначень залежить від того, що вкладати у зміст цього поняття. Так, англійські країни називають тіньову економіку "підпільною", включаючи в неї кримінальну (виробництво та продаж наркотиків, зброї, психотропних виробів тощо), "неофіційною" (тобто легальне виробництво, але несплата податків з доходів від нього); італійці – "підпільною", "таємною" (виробництво та реалізація товарів та послуг заборонені законом, а також легальне виробництво, але незаконний перерозподіл доходів та активів), росіяни – "неформальною", "невидимою" (така, що заборонена законодавством, а також легальне виробництво, але незаконний перерозподіл доходів та активів) тощо. Взагалі сам термін – "тіньова економіка" належить німецьким спеціалістам. Під цим поняттям вони розуміють будь-яку діяльність, яка виходить за межі легальної економіки. Тобто це може бути праця в домогосподарстві для власного споживання і різні форми підпільної підприємницької діяльності. Вітчизняні дослідники розуміють під тіньовою економікою такі види діяльності, як "неформальна економіка", тобто легальне виробництво товарів і послуг, не регламентоване державою; "підпільна економіка" – порушення в межах дозволеної економічної діяльності (несплата податків з отриманих доходів); "незаконна економіка" – здійснення заборонених видів діяльності [1, с. 41-42].

Тіньова економіка продовжує набувати організованого характеру в Україні, використовуючи все нові й нові форми діяльності. Незважаючи на активні дії, докорінно знизити рівень тінізації економіки України, зменшити її вплив на соціально-економічну ситуацію в державі поки що не вдається. Це означає, що заходи впливу щодо її обмеження не враховували всіх чинників, від дії яких залежить вихід з тіні української економіки. Отже, проблема пошуку шляхів детінізації економіки України є актуальною та важливою як з погляду наукових досліджень, так і щодо практичного їх використання.

Детінізація передбачає вихід з тіні економічної діяльності завдяки створенню сприятливих умов для легальної економічної діяльності на основі максимального врахування інтересів суб'єктів економічної діяльності. Іншими словами, детінізація – це процес зменшення обсягів тіньової економіки через створення цілісної системи дій, спрямованих на подолання та викорінення причин і передумов тіньової економіки, або залучення нелегально отриманих доходів у легальну економіку. Для України ця проблема не нова, але вітчизняні науковці (А.В.Базиліук, В.М.Бородюк, З.С.Варналій, Т.Т.Ковальчук, В.О.Мандибура, А.В.Приходько, О.В.Турчинов та ін.) почали її досліджувати з середини 90-х років, коли весь світ почав перейматися проблемами глобалізації. Розкриваючи поняття тіньової економіки, її структуру та особливості прояву в українській економіці, вони мало приділяли уваги у своїх дослідженнях, з нашого погляду, взаємозв'язаності цих двох об'єктивно існуючих явищ: тінізації економіки та глобалізація. Отже, завданням статті є аналіз існуючих процесів детінізації в умовах глобалізації, їхній взаємозв'язок. "Виробництво починає глобалізуватися в

міру того, як недорогі інформаційні технології роблять усе більш легким поширення інформації через національні кордони, а засоби швидкого зв'язку – телебачення, радіо, факс та електронна пошта – розмивають кордони стійкого існування протягом тривалого часу культурних співтовариств" [2, с. 11-12]. У наукову термінологію поняття глобалізації увійшло з 80-х років. Цей термін несе в собі свідоцтво про досягнення західної цивілізації якісно нового типу розвитку, його використання – вже ствердження про здібності Заходу визначати основні тенденції світового порядку. Отже, концепція глобалізації виникає внаслідок того, що вона відповідає ідеологічним перевагам західних експертів. Разом з тим, у наукових колах ще немає єдиного чіткого визначення поняття глобалізації економіки. Його все частіше розуміють як процес формування єдиного загальносвітового фінансово-інформаційного простору на базі нових, головним чином, комп'ютерних технологій [3, с. 91]. Підтримуючи це визначення, потрібно зазначити, що поряд з тим, що таке явище, як глобалізація, мало досліджено, воно несе в собі як позитивні, так і негативні прояви. До позитивних можна віднести, у першу чергу, зростання світових комунікативних мереж за рахунок впровадження новітніх технологій, систем електронного зв'язку. Науково-технічні досягнення світу ведуть до скорочення витрат у різних сферах виробництва країн світу. Разом – це зростаюча взаємозалежність різних країн світу, в основі якої лежить поглиблення поділу праці та її кооперації через відкритість національних економік. До негативних проявів можна віднести те, що неоднорідність розвитку різних країн світу призводить до домінування більш розвинених країн над іншими з метою використання більш зручних та вигідних умов менш розвинених країн світу. Результатом цього стає не використання переваг, орієнтованих на підтримку НТР різними країнами світу в єдиному господарському просторі, а перерозподіл доходів на користь могутніх країн.

Найвідомішою міжнародною організацією, основним завданням якої є боротьба з легалізацією тіньових капіталів, є Міжнародна організація з протидії відмиванню брудних коштів – Financial Action Task Force (FATF). Вона створена у 1989 р. країнами Великої сімки. На сьогодні членами FATF є 29 країн: Австралія, Австрія, Аргентина, Бельгія, Бразилія, Великобританія, Гонконг (Китай), Греція, Данія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Канада, Люксембург, Мексика, Нідерланди, Німеччина, Нова Зеландія, Норвегія, Португалія, Сінгапур, США, Туреччина, Фінляндія, Франція, Швейцарія, Швеція, Японія та дві міжнародні організації – Європейська Комісія та Рада співробітництва країн Перської затоки. FATF створено з метою складати рейтинги держав за ступенем їх офшорності, тобто для відслідковування шляхів "відмивання брудних" капіталів країн світу через офшори (для цього складається "чорний" список, де вказується така країна). До них застосовуються жорсткі санкції. Існують й інші організації з подібними функціями – Азіатсько-тихоокеанська група (APG), група країн Карибського басейну (CFATF), група країн Південної та Східної Африки (ESAAMLG) [4, с. 36]. Отже, глобалізація пов'язана з тим, що поступово окремі держави пе-

редають свої функції наднаціональним утворенням з метою зовнішнього контролю над ними. Тобто створюється нова система глобального управління всією світовою економічною діяльністю. Такі міжнародні організації, як FATF, покликані вжити заходів проти тої країни, яку міжнародне співтовариство визначило як країну, що "відмиває брудні" кошти, здобуті незаконним (злочинним) шляхом. З одного боку, виникає позитивна реакція на можливість цих міжнародних утворень не давати країнам світу порушувати чинне законодавство з метою отримати гроші незаконним шляхом. А з іншого боку, до недавнього часу (до 1989) розвинені країни світу не переймалися цими проблемами. На нашу думку, зацікавленість у боротьбі з "відмиванням брудних" коштів у розвинених країнах з'явилася, коли збільшилися масштаби їхньої тіньової економіки, що призвело до великої небезпеки, зокрема до того, що "брудні" кошти за обсягами вже можуть дорівнювати отриманим легально, а це може стати на заваді боротьбі з тероризмом тощо. Цими наддержавними міжнародними організаціями протягом останніх років перед Україною ставилося питання про необхідність прийняття Закону "Про протидію легалізації коштів, здобутих незаконним шляхом". Закон України "Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом" було прийнято 28 листопада 2002 р.; Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом" прийнято 24 грудня 2002 р.; Закон України "Про внесення змін до деяких законів України з питань запобігання використанню банків та інших фінансових установ з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом" прийнято 6 лютого 2003 р. Отже, діючих правових норм на сьогодні в Україні достатньо. Справа в тім, як вони використовуються. Разом з тим, розглядається проблема "відмивання брудних" грошей, тобто ведеться боротьба лише з наслідками тіньової економіки, хоча слід було б шукати та знешкоджувати її причини.

Визначаючи рівень тінізації в Україні, Держкомітет статистики України вважає, що він дорівнює 20 %, а Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України – 50 % у ВВП. З практики ми знаємо, що критичною масою тінізації для розвинених країн світу є 10–15 % у ВВП. Виходить, економіка України повинна вже давно перебувати у стані занепаду. Однак ми бачимо зовсім іншу картину, з чого можна зробити висновок, що навіть великі обсяги тіньової економіки у ВВП України не впливають на рівень життя населення. Чому? На нашу думку, потрібно враховувати, що основна частина тіньового доходу зосереджена в руках невеликої кількості населення, а також частина цих доходів є й у значної частини населення. Так, за різними оцінками, з України вивезено 20–30 млрд дол. США; 1,2 млрд дол., що належать населенню, міститься в комерційних банках України; 6–8 млрд дол. США знаходиться у населення України [5, с. 23]. Варто зазначити, що певна частина цих коштів вже давно легалізована і працює на своїх власників в Україні. Тобто ці кошти забезпечують населенню України певний рівень життя (це побутова техніка, автомобілі, дорогі меблі тощо). Виходить, що тіньова економіка має певний позитив для населення України. Це проявляється в першу чергу через створення додаткових робочих місць, підвищення доходів населення, розширення виробництва масштабів товарів і надання послуг. Так, за різними оцінками, за роки перехідної економіки в Україні тіньова економіка напрацювала понад 300 млрд дол. США, що збільшило середні доходи населення приблизно вдвічі [5, с. 23]. На нашу думку, тіньова економіка в Україні стає

невід'ємною частиною легальної економіки, якщо використовувати загальноприйняте її структурування. Тобто включати до поняття тіньової економіки неформальний сектор, представлений в Україні як домогосподарства. Разом з тим, вважаємо, що в українській економіці самозайнятість у домогосподарствах, з доходів якої не сплачуються податки, не може негативно впливати на обсяги ВВП в цілому. Навпаки, вона стає виходом для населення.

Виходить, що перш ніж починати боротьбу з тіньовою економікою за вказівками міжнародних організацій, потрібно чітко визначитися: легалізувати капітал на основі амністії, щоб він повернувся в Україну чи вживати заходів, запропонованих наддержавними управліннями, з метою протидії відмиванню "брудних коштів", отриманих незаконним шляхом? Потрібно враховувати ще й таку ситуацію: буде Україна виконувати всі вимоги наднаціональних утворень щодо заборони легалізації "брудних" коштів, виникне питання – куди цим нелегальним доходам діватися? Справа в тім, що на закордонних рахунках, за різними оцінками, міститься від 200 до 500 млрд дол. США, які вивезені після розпаду СРСР. Ці гроші приносять доходи банкам та державам, в яких вони розташовані, від 30 до 60 млрд дол. США [5, с. 25]. Немає потреби доводити, що їхнє походження не відповідає чинному законодавству жодної з новостворених держав. Разом з тим, необхідна боротьба в країнах, де ці гроші приносять доходи, не ведеться (за рідким винятком), незважаючи на існування в них відповідних законів. Виникає питання, чому? На нашу думку, розвинені держави, що накопичили значну кількість фінансових ресурсів, мають бажання їх використовувати за власними "правилами гри", тому вони хочуть керувати економічними процесами у світі, а "брудні" гроші виявити майже неможливо. От і виходить, що необхідно уніфікувати всі правові норми для країн світу щодо відмивання брудних коштів. Тоді легше буде їх відслідковувати (чи ні), зважаючи на те, яка мета стоїть перед наддержавними утвореннями в умовах глобалізації.

Дійсно, тіньова економіка завдає шкоди державі хоча б тому, що через зменшення доходної частини державного бюджету, внаслідок ухиляння від сплати податків держава не може використати актуальну для України інноваційно-інвестиційну модель економічного розвитку. Тому вважаємо, що держава повинна повернути все, що їй належить, у тому числі й вивезені капітали. Робити це слід через виконання прийнятих законів. Тим більше, що на сьогодні український істеблішмент, який вважає себе елітою, закликає до законотворчості. Це можна пояснити тим, що вони, накопичивши свої капітали, встановлюють нові "правила гри", за якими ніхто б їм не заважав втілювати власні ідеї та які відповідають вимогам наднаціональних управлінь.

Висновки та пропозиції: 1. Відповідна робота з детінізації економіки в Україні проводиться. Це підтверджується вищезазначеними законами. 2. Перш ніж вирішувати питання амністії капіталів, необхідно визначити, які з них можна вважати здобутими незлочинним шляхом, тобто без порушення чинного законодавства. 3. В Україні створено систему правового нігілізму, коли із законами або не рахуються, або, знаходячи в них прогалини, використовують їх з протилежними намірами. 4. Безрезультатно для України закінчується боротьба з відмиванням "брудних" українських коштів в інших країнах. Це пояснюється незацікавленістю наднаціональних угруповань у таких процесах, хоча ще недавно Україна була в "чорному" списку FATF. 5. Протидіяти тиску ззовні в умовах глобалізації України не в змозі. 6. Отже, головним в умовах глобалізації для України стає створення

сприятливих привабливих умов для легалізації економічної діяльності.

Таким чином, для зміцнення української держави в умовах глобалізації необхідно створити такі умови детінізації економіки, за яких людина мала б розвивати свої знання як фактор виробництва, а не вдосконалювати їх з метою більш вишуканого способу виводу коштів у тінь.

1. Варналій З.С. Дерегулювання підприємницької діяльності як протидіючий чинник корупції // *Правова держава та корупція*. – К., 1999.
2. Фукуяма Френсіс. Великий розрив. – М., 2003.
3. Див.: *Погосов В., Кузнецова Р.* // *Економіка України*. 1997. – № 8.
4. Див.: *Фрадинський О.А., Яворський В.С.* // *Вісн. Київ. ун-ту. Економіка*. – 2003. – № 64.
5. Див.: *Бородюк В.М.* Парадокси політики: амністія капіталів чи протидія їх легалізації // *Зб. матеріалів наук.-практ. конф.* – К., 2003.

Надійшла до редколегії 29.03.04

Е.Ю.Молчанова, асп.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ВІДСОТКАМИ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розглянуто процес зародження інтеграції, формування трьох полюсів розвитку Організації Економічної Співпраці та розвитку США / НАФТА, ЄС та Японія / Східна Азія, в яких стрімкими темпами розвиваються зовнішньоекономічні зв'язки. Наводиться механізм формування глобальної економічної системи.

Escalation of the international division of labor is in pace with a growing regional concentration of economic exchanges is revealed. It takes mainly place within and among the three poles of the OECD world: the US/NAFTA, the EU, and Japan/East Asia.

Проблеми взаємозв'язку між інтеграцією та відносно новим явищем "глобалізацією" – нова і дуже актуальна. Оскільки інтеграція – це процес, який відбувається на рівні цілих господарських комплексів держав, а саме на макrorівні, то процес інтегрування цілих галузей, секторів економіки або яких-небудь видів господарської діяльності країн, які не входять до складу інтеграційного об'єднання, не може і не повинен охоплювати окремих частин цих галузей.

Із розвитком інтернаціоналізації господарського життя національні господарства значною мірою починають бути взаємопов'язаними на мікрорівні, виникають передумови розвитку процесу інтеграції на макrorівні, охоплюючи національні економіки. У результаті цього виникає необхідність узгодженого регулювання та втручання урядів відповідних країн у розвиток інтеграційного процесу, якого потребує переплетення їх економік. Визначення інтеграції як якісно нового процесу – економічного об'єднання держав – впливає з тенденції до створення єдиного, контрольованого всесвітнього господарства як єдиного цілого. Таким чином, процес розвитку від економічної відособленості держав до світового господарства переходить на стадії інтеграції на новий високий рівень і набуває якісно нового змісту – економічне об'єднання держав. У ході процесу інтеграції новим змістом наповнюються міжнародні економічні відносини. Інтеграція приводить до збільшення кількості країн, які залучаються до зовнішньоекономічних відносин.

В економічній літературі досліджені причини, умови, основні тенденції розвитку та соціально-економічні наслідки розвитку інтеграції. Хоча деякі аспекти, такі як співвідношення інтернаціоналізації господарського життя та інтеграції, трактуються по-різному окремими авторами, внаслідок чого деякі методологічні питання дослідження сутності економічного інтеграції заслуговують подальшої розробки. Особливо досліджено питання, що процес інтеграції ґрунтується на такій закономірності розвитку виробничих сил, як інтернаціоналізація господарського життя, яка зумовлює його об'єктивний процес.

Інтеграція, на наш погляд, проявлялася як наступний етап розвитку інтернаціоналізації. У доведенні цього твердження варто зробити посилання на дослідження В.Є.Новицького. Він розглядає розвиток інтеграційних процесів як закономірний результат розширення обсягів виробництва та торгівлі у світі. Причому зростання виробничого потенціалу веде до розширення товарної маси і є об'єктивною передумовою збільшення обсягів торгівлі, тоді як міжнародна торгівля дає змогу ще активніше розвивати спеціалізоване виробництво та диверсифікувати його. Поступальний розвиток як виробництва, так і міжнародної торгівлі пропонує більш

сприятливі умови для міжкrajінового руху капіталів, робочої сили та технологій. А все це, разом узятє, – поглиблення спеціалізації при збільшенні обсягів виробництва, активізація торгівлі та факторів руху – і є практичним проявом міжнародної економічної інтеграції [6, с. 636]. Об'єктивні умови процесу інтеграції, запропоновані В.Є.Новицьким, – це, безперечно, характеристики процесу інтернаціоналізації.

Інтернаціоналізація господарського життя на практиці проявляється як збільшення масштабів та ускладнених форм "одиничних" зв'язків країн на мікрорівні і як наслідок – посилення на основі їх взаємозалежності цих зв'язків. Але на певному рівні розвитку інтернаціоналізація господарського життя проходить межу, за якою економічні зв'язки та взаємозалежність переходять у взаємопроникнення національних господарств [9, с. 14]. Виникає такий стан, коли суб'єкти інтернаціоналізації господарського життя частково об'єднують окремі галузі економіки, ринки різних країн, об'єднують або синхронізують деякі економічні процеси в міжнародному масштабі. Такий стан є ознакою інтеграції.

Відбувається поєднання і боротьба двох тенденцій: до ліквідації національних господарських кордонів і до постійного їх відтворення в інтересах окремих національних капіталів.

У цих тенденціях розвитку можна виділити дві основні стадії. Перша – діалектичне заперечення замкненості національних господарств – поступова ліквідація національних економічних кордонів; друга – утворення нових господарських комплексів якісно нового порядку – регіональних економічних об'єднань країн. Остання являє собою процес інтеграції, який виникає на найвищому ступені розвитку інтернаціоналізації господарського життя [2, с. 59]. Отже, перша стадія – ліквідація національних економічних кордонів – доводить, що цей процес прямує до глобалізації. Залишається довести, що друга стадія – утворення господарських комплексів якісно нового порядку – так само прямує до утворення глобального економічного простору.

Ріст взаємозалежності, переплетення відтворювальних процесів неминуче приведе до посилення взаємозалежності та взаємозумовленості економічних явищ у різних країнах, що знайшло своє відображення в синхронізації циклу, відносному вирівнюванні рівнів економічного розвитку в країнах тріади, появи однотипних структур і схожих загальних проблем. Загальносвітовий характер цих проблем визначається високим рівнем інтегрованості й цілісності світового господарства, чому сприяла міжнародна діяльність ТНК. Транснаціональні корпорації прискорили об'єктивну тенденцію до господарського зближення націй, опосередковано через по-